

KATEGORIJA BROJIVOSTI

*Marija Znika, KATEGORIJA BROJIVOSTI
U HRVATSKOM JEZIKU,**(Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2002.)*

“Kategorija broja i brojivost odlika su ne samo hrvatskoga nego i mnogih drugih, posebno slavenskih jezika”, ističe Marija Znika, autorica monografije *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*, tiskane u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Budući da se ovom problematikom bavila u svome doktorskom radu, intrigantnost i nedovoljno poznavanje ove kategorije u hrvatskoj lingvistici nagnali su je da objavi ovu hvale vrijednu knjigu.

Marija Znika se već niz godina bavi problemima suvremenoga hrvatskog jezika, posebice područjem sintakse, te nam i ovom prilikom daje mnogo zanimljivih podataka, citata suvremenih lingvista, propitivanja i tumačenja mnogih njihovih zaključaka čega je rezultat popriličan broj bilježaka, koje nas katkad odvuku od samoga teksta.

Sam je sadržaj monografije vrlo pregledan; naime, nakon uvoda jasno se ističe predmet monografije, zatim metodologija te popis radova koji se tiču teme, s potpoglavljima o kategoriji brojivosti u leksikografskoj praksi i gramatičkim opisima. Ovdje valja istaći da se autorica nije zadržala samo na rječnicima i gramatikama hrvatskoga jezika, već vrlo detaljno opisuje na koji su način kategoriji brojivosti pristupili hrvatskomu srodni slavenski (poljski,

ruski, češki, bugarski, makedonski, slovenski), ali i neslavenski jezici (britanski i američki engleski te njemački).

Značenje ove monografije može se iščitati, između ostaloga, i iz autoričina zaključka o pristupu ovoj kategoriji u hrvatskim gramatikama od Webera i Maretića, preko Hamma i Ivšića, do Katičića, gramatike Težaka i Babića te, na kraju, Raguža: “Ako se pogledaju i usporede opisi kategorije brojivosti u hrvatskim gramatikama novijega doba, vidi se da je najviše pojava opisano u Maretićevoj *Gramatici*. Ipak se može reći da sustavna opisa te kategorije nema. Većinom se mogu naći izdvojeni podaci uz pojedine imeničke tipove” (Marija Znika: *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.; u daljnjem tekstu: Znika, str. 53).

Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku naslov je petoga poglavlja u kojemu se autorica, nakon definiranja termina *broj* i *brojivost* te njihova međusobna odnosa, bavi problemom imenica s ograničenjima u izražavanju gramatičke kategorije broja (s posebnim osvrtom na imenice tipa singularia tantum i pluralia tantum), odnosom kategorije brojivosti i referenata označenoga imeničkim sadržajem (u

kojemu opisuje problem kvantifikacije imenica), jedninom i množinom vlastitih imena te odnosom kategorija brojivosti i određenost (posebice kod vlastitih imena, apstraktnih i gradivnih imenica).

Kao rezultat analize kategorije brojivosti na sedamdesetak stranica petoga poglavlja, u šestom je Marija Znika napravila jasnu klasifikaciju imenica s obzirom na kategoriju brojivosti, podijelivši ih u dvije velike grupe: [+ brojive] i [- brojive]. Nebrojive je imenice autorica podijelila i na značenjske podskupine.

Prije iznimno opširnoga popisa literature autorica je, svjesna činjenice da je u prethodnim poglavljima dala mnogo poznatih, ali i manje poznatih podataka o ovoj temi, napisala osamnaest točaka zaključaka do kojih je došla u svojoj analizi te, na kraju, i sažetak monografije.

Za razumijevanje same kategorije brojivosti od neobične je važnosti uvodno poglavlje u kojemu se, u okviru generativne transformacijske gramatike, objašnjavaju pojmovi leksička i gramatička semantika, sintaktička i leksička složivost riječi te sintaktički relevantna semantička obilježja (ili sintaktička obilježja) imenica i pridjeva kao atributa. Ta, kako ih autorica još naziva, gramatičkosemantička obilježja (za razliku od čisto semantičkih obilježja tipa *staro*, *odraslo* i sl.) sadržana su u našem znanju jezika i, iako nemaju svojega izraza, možemo ih prepoznati u svakoj riječi te, gotovo instinktivno, promatramo njihovu međusobnu usklađenost u rečenici, zbog čega ćemo i za poznatu rečenicu N. Chomskoga

Bezbojne zelene ideje spavaju bijesno. reći da je gramatički potpuno korektna, ali "višestruko besmislena jer su u jednoj rečenici spojena sintaktička obilježja koja su nespojiva"; naime "uz predikat izrečen riječju *spavaju*, s jednim ključnim obilježjem [+ živo], ne može se uvrstiti subjekt *ideje* sa sintaktički relevantnim obilježjem [- živo]. Promotrimo li uz to varijantna i invarijantna obilježja riječi u toj rečenici, može se pokazati nespojivost pridjeva *bezbojne* i pridjeva *zelene* u funkciji atributa uz riječ *ideje*, u funkciji subjekta jer ti pridjevi ne čine podskup invarijantnih, a ni varijantnih, obilježja riječi *ideje*, a uz to su pridjev *zelen* i *bezbojan*, oba u funkciji atributa uz *ideje* međusobno leksičkosemantički inkompatibilni..." (Znika, str. 18).

Autorica se u analizi sintaktički relevantnoga semantičkog obilježja [+ brojivo] koristi i manje nepoznatim i jasnijim obilježjima, kao [± opće], [± živo], [± ljudsko], [± apstraktno] pa je i brojivost "jedna od semantičkih univerzalija, kao što su: opće, apstraktno, živo, ljudsko. Pridružena je svakom leksičkom formativu, a prvenstveno općim imenicama (apelativima)" (Znika, str. 56).

Lučiti izraz od sadržaja riječi (u ovom slučaju imenica) i polaziti od onih značenjskih sastavnica koje odgovaraju kategoriji brojivosti jedna je od pretpostavki definicije brojivosti kao "svojstva imenice da se na temelju svojega značenja očituje kao značenjska jediničnost koja se ne može pomisliti kao mnogost... Imenice koje su značenjski strukturirane tako da im sadržaj obuhvaća razred entiteta, koji se može

shvatiti kao mnogost, jesu *brojive imenice*... Imenice kojih je značenje strukturirano kao jediničnost, kojoj ne stoji u opreci značenjska mnogost, ne mogu uza se imati oznaku [+ brojivo], nego samo [- brojivo] i zovemo ih *nebrojivim imenicama*... Oznake [+ brojivo] i [- brojivo] sadržaj su kategorije brojivosti" (Znika, str. 63-64). Kategorija brojivosti ima svoj izraz u gramatičkoj kategoriji broja i njezinim gramemima, jednini i množini.

Stavljajući u odnos semantičku kategoriju brojivost i gramatičku kategoriju broj autorica zaključuje da se morfološka realizacija kategorije broja vezuje uz leksičku semantiku imenica. Definirajući, dakle, brojivost kao "značenjsku kategoriju kojoj je obilježje [$\pm$ brojivo], a sadržaj joj je u opreci jedinično $\neq$ mnogo" (Znika, str. 134) autorica kreće u obradu pojedinih tipova imenica s obzirom na kategoriju brojivosti.

Poznato je da i hrvatski jezik ima imenice, kako ih autorica naziva, krnje ili defektne morfološke paradigme, tj. singularia tantum i pluralia tantum. Kod tih tipova imenica kategorija broja je, zbog njihova značenja, ograničena samo na jedninu ili samo na množinu.

Što se tiče skupine imenica singularia tantum (*voda, pijesak, promet*), Marija Znika ističe da na nastanak tih imenica utječe izvanjezična stvarnost i da ne postoje morfološke zapreke da govornik načini njihove množinske oblike, npr. "od riječi *ljubav* u značenju 'osjećaj strastvene privrženosti, duhovna i/ili spolna privlačnost jednog bića prema drugome', ali ih ne stvara i ne rabi jer ga

u tome prijeći ograničenje proisteklo iz navedenog značenje imenice *ljubav* koje je strukturirano kao jedinično i stoga nebrojivo, kao značenjska jediničnost, a ne kao značenjska mnogost i po tome brojivost" (Znika, str. 81). Potencijalna se paradigma ostvaruje kada imenica dobije novo, drugo značenje (npr. *zlato* kao gradivna imenica pripada skupini imenica pluralia tantum, dok *zlato* u značenju 'nakita' ima punu paradigmu).

Imenice koje imaju samo množinske oblike (*škare, saonice, devize, špageti*) niti eventualnom promjenom svoga značenja ne mogu imati jedninski oblik. Ipak, možemo govoriti o dvama tipovima imenica pluralia tantum jer je, zaključuje autorica, kategorija brojivosti, temeljena na značenju imenice, nadređena kategoriji broja i među njima nema uvijek jednoznačnoga odnosa, tj. može doći i do neutralizacije kategorije broja te se "tek iz analize njihova značenja može zaključiti je li ono strukturirano kao jedinično i nebrojivo ili mnogo i brojivo" (Znika, str.135), pa će imenice pluralia tantum kao *naočale, grablje, vile...* ulaziti u skupinu brojivih, a npr. *financije* u skupinu nebrojivih.

I zbirne se imenice, prema kategoriji brojivosti, načelno mogu podijeliti u dvije skupine: nebrojive, bez množinskih oblika (*povrće, namještaj, perad*) i brojive, koje mogu imati množinske oblike (*narod, stado*).

Uvodeći nas u poglavlje o odnosu kategorije brojivosti imenica i referenta označenoga imeničkim sadržajem, autorica objašnjava razliku između brojivosti, kao jezične kategorije i kvantifikacije (utvrđivanja količine

izvanjezičnih referenata), kako numeričke (utvrđivanja točne količine čega pomoću broja kao vrste riječi), tako i leksičke (utvrđivanja približne količine čega pomoću kvantifikata i priloga (*šaka, malo*)). Iz same definicije numeričke kvantifikacije proizlazi da je brojivost "preduvjet numeričke kvantifikacije", i neovisna je o njoj, "a numerička kvantifikacija ovisna je o brojivosti" te da se "nebrojive imenice ne mogu numerički kvantificirati" (Znika, str. 96).

U vezi s kategorijom brojivosti autorica se bavi i razlikom između partitivnoga (dionog) genitiva i genitiva količine za koje, dajući niz primjera, zaključuje da je genitiv količine "bitni, sastavni dio izravne numeričke kvantifikacije, a ona je moguća samo u brojivih imenica" (Znika, str. 101), a partitivni genitiv je genitiv neizravne numeričke kvantifikacije prvenstveno nebrojivih imenica, ali ga rabimo i za izricanje neodređene količine brojivih imenica.

Jedno od posebno zanimljivih poglavlja je *Brojivost i vlastito ime*. Poznato je da "vlastita imena nemaju značenja", da se uvijek odnose na isti referent te je "svako ime po tome jedinično, izriče jediničnost, a onda i neraščlanjivost" (Znika, str. 109-110). Kako onda objasniti množinske oblike vlastitih imena? Koje značenje ima ta množina?

Vlastita imena ne mogu imati kategoriju brojivosti jer je njihova funkcija isključivo referencijalna, identifikacijska, a njihove množinske oblike možemo tumačiti kao pluralia

tantum (*Vinkovci, Pirineji*), kao označavanje cijele skupine koja se identificira kao pojedinačnost (*Franići, Kašići*) ili pak apelativizacijom vlastitih imena (*mercedes, amper*). Deapelativizacijom, kojom apelativi preuzimaju funkciju vlastitih imena (*Bog, Đavao*), uspostavlja se narušena ravnoteža u sustavu, ali te imenice gube gramatičke kategorije općih imenica.

Je li onda ispravno reći *milostiv Bog* ili *milostivi Bog*? Kategorija određenosti je četvrta gramatička kategorija imenica (uz rod, broj i padež), a ostvaruje se na razini sintagme pomoću određenih i neodređenih vidova pridjeva. Što se tiče određenosti/neodređenosti kod vlastitih imena i apelativa, Marija Znika zaključuje: "Apelativizacija i deapelativizacija utječu i na mogućnost izbora pridjevnoga vida pa se uobičajenim i ovjerenim smatra antepo nirani pridjev u određenom, a ne u neodređenom obliku uz deapelativizirane imenice: *dobri, milostivi Bog*. Uz apelativizirana imena moguć je u antepo niranoj poziciji i neodređeni i određeni oblik pridjeva: *nov rendgen, novi rendgen*" (Znika, str. 133).

A što je s imenima naroda, tipa *Hrvati, Mađari*? Autorica navodi da takve imenice po svojem obliku pripadaju skupini imenica pluralia tantum (dakle, nebrojive su), tj. njihov množinski oblik nema opreku u jediničnosti jer označava narod kao cjelinu. Jedninske oblike ovakvih imenica rabimo kada ne označavamo narod, već referent "za koji stoji apelativ Hrvati koji je značenjski pomišljiv kao mnogost čemu u opreci stoji jediničnost" (Znika, str. 114).

Kruna cijele monografije je *Klasifikacija imenica s obzirom na kategoriju brojivosti* u kojoj Marija Znika, po prvi put u hrvatskoj lingvistici, dijeli apelative na [+ brojive] i [- brojive] uzimajući u obzir njihovo temeljno značenje te obilježja [$\pm$ apstraktno], odnosno [$\pm$ konkretno], ali i moguće promjene u značenju te promjene u njihovom statusu glede kategorije brojivosti.

Premda je prošlo četiristo godina od tiskanja prve gramatike hrvatskoga jezika,

očito je da su mnoge teme još uvijek (nedovoljno) obrađene. Zahvaljujući vrsnim lingvistima, posebice kroatistima, kojima pripada i Marija Znika, te hvale vrijednim izdanjima **Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje** na dobrome smo putu rješavanja nedoumica iz naše suvremene lingvističke prakse.

Što se monografije tiče, nadamo se da će, zbog zanimljive i prilično nepoznate teme te jasnih, znanstveno utemeljenih zaključaka, kategorija brojivosti dobiti zasluženno mjesto u jednoj od budućih gramatika suvremenoga hrvatskog jezika.

Anastazija Vlastelić

TEMELJITA PRETRAGA PROTEŽITOSTI SREDNJOVJEKOVNIH ŽANROVA

*Adriana Car-Mihec, DNEVNIK TRIJU
ŽANROVA*

(Biblioteka mansioni, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb 2003.)

Metaforički naslov knjige Adriane Car-Mihec *Dnevnik triju žanrova* uvodi nas u zahtjevna teatrološka i književnoteorijska razmatranja unutar dramskoga roda kojima autorica pristupa na tri razine. Prva je ona dijakronijska, jer prati kontinuitet žanrovskih modela misterija, mirakula i moraliteta od srednjovjekovlja do suvremenoga doba. Druga se razina ogleda u problematiziranju genološkoga aspekta hrvatske crkvene drame, a treća donosi interpretacije relevantnih dramskih tekstova u kojima se iščitavaju crkvenoprikazanske žanrovske odrednice sve do najnovijega doba.

Autorica se prihvatila vrlo zahtjevna posla sistematizacije srednjovjekovne drame te sustavnog praćenja transformacije prikazanijskih tekstova od srednjovjekovlja do aktualizacije toga žanra u suvremenosti. Nakon *Uvoda* slijedi devet poglavlja knjige u kojima suvereno vodi čitatelja kroz tekstove nastajale tijekom niza stoljeća propitujući njihovu žanrovsku pripadnost srednjovjekovnoj matrici. Teorijsku raspravu utemeljuje u dosadašnjoj literaturi koja se bavi načelima i uvjetima klasifikacije književnih modela, a pri razjašnjavanju terminologije upire se u